

FEMINIZMUSOK SOKFÉLESÉGE ÉS EGYSÉGE

FEMINIZMUS – TÖBBES SZÁMBAN

Különböző osztályozási rendszerekben szoktak feminizmusok különböző ágazatairól beszélni. Az egyik – talán a legszokványosabb – kritérium szerint a liberális, marxista és radikális feminizmust különítik el egymástól. Ez a felosztás követi a többé-kevésbé hagyományos politikai ideológiák menti elkülönülést és mintegy ideáltípusokat ragad meg, melyek elemei azonban – főként manapság, a valóságban – keverednek egymással.

Amint látni fogjuk, mindegyik típusú feminizmus kritikailag viszonyul ahhoz a politikai ideológiához, amihez (neve, ill. alapbeállítodottsága szerint) kapcsolódik, kivéve a radikális feminizmust, amelynek nincsen klasszikus ideológiai megfelelője. Mindhárom közös jellemzője az, hogy tudatosítja: a nők nemüknél fogva rendszeresen igazságtalanságokat szenvednek el, hátrányos helyzetben és alárendelt pozícióban vannak. A különbség ezen irányzatok között abban áll, ahogyan meghatározzák ki tartozik a nő kategóriájába, vagy abban, hogy miben jelölik meg a hátrányos helyzet forrását, illetve abban, ahogyan javítani próbálnak rajta (Whelehan, 1995).

Egy másik osztályozási rendszer az egyenlőség-feminizmust a különbség-feminizmustól különbözteti meg. Észrevesszük majd, az előbbi főként a liberális és marxista, az utóbbi pedig a radikális feminizmus eszmevilágára utal. Annak függvényében, hogy miként kezeli a nők helyzetét a társadalmi struktúrákkal és mechanizmusokkal szemben, az ún. *victim feminism* különbözik az ún. *power feminism*-től. A kifejezések önmaguktól beszélnek: az előbbi a nők kiszolgáltatottságát és rendszer általi meghatározottságát veszi észre, az utóbbi pedig aktivitásukat, erejüket, sőt, hatalmukat hangsúlyozza mindazokkal az erővel szemben, amelyek behatárolják mozgásterüket. Abból a szempontból, hogy mennyire radikálisak a megváltoztatandó tényezők vonatkozásában, az említett irányzatokat (és mellettük még jónéhányat) néha három másik nagy kategóriába is sorolják, úgy mint a reform, az ellenálló és a lázadó feminizmus (Lorber, 2001).

A LIBERÁLIS FEMINIZMUS ÉS A TÖRVÉNY ELŐTTI EGYENLŐSÉG

Amikor a liberális feminizmus ideológiai kontextusáról beszélünk, akkor nyilván tudnunk kell, hogy a liberális koncepció hagyományosan az egyének törvény előtti egyenlőségét alapvető fontosságú társadalom-szervező elvnek tekinti. Mintegy azt feltételezi, hogy az egyén elvontan létezik, nem határozzák őt meg társadalmi kapcsolatai és pozíciói, ezektől függetlenül él jogaival amennyiben veleszületett képességei (mindenekelőtt a racionális gondolkodás készsége) ezt megengedik. Ezt a meggyőződést tükrözi az emberi jogok egyetemes nyilatkozata, ezen az alapon terjesztik ki a szavazati jogot, a munkához való jogot, a tanuláshoz való jogot egyre több társadalmi csoport irányába, de furcsa mód ugyanezen az alapon zárják ki a nőket évszázadokon keresztül abból a kategóriából, amelyre az egyetemes emberi jogok doktrínája vonatkozik. Sokatmondó ebben a tekintetben az, hogy két évszázadnak kellett eltelnie a francia forradalomtól míg a nők bekerültek az „ember” kategóriájába és szavazati jogot kaptak. A legtöbb európai országban a második világháború körül vagy után történt meg ez a változás. A harmadik világ országaiban pedig a független nemzeti államok kialakulása során került erre sor.

Míndezek alapján érthető, hogy a liberális feminista miért azzal van elsősorban elfoglalva, hogy feltárja, milyen okai vannak a nők (az emberiség fele) kizárásának a politikai jogokat élvező ember kategóriájából. A liberális feminizmus „ős-anya”, Wollstonecraft (1792) azt fejtegeti, hogy a nők azért nem rendelkeznek a közéletben való részvétel képességével, mert nincs megadva nekik az a lehetőség, hogy értelmüket fejlesszék, tehát, vonja le a következtetést, ha a társadalom biztosítani fogja jogukat a tanuláshoz, akkor – a férfiakhoz hasonlóan – ők is megvalósíthatják magukat. Azt feltételezi ez az elképzelés, hogy a törvény előtti egyenlőség biztosítása révén megszűnik a nők és férfiak közötti egyenlőtlenség minden formája. Wollstonecraft szerint a nők magánszférába való kényszerítése ahhoz vezet, hogy azt tanulják meg saját magukról, hogy testükkel, szépségükkel kell foglalkozniuk és tulajdonképpen a maga során ez a testbezártság akadályozza meg azt, hogy a közélet különböző területein érvényesítsék magukat. A testbezártság avagy a saját testre való fokozott odafigyelés azonban nem biológiai adottság, mondja Wollstonecraft, hanem a nők szocializációjának a következménye. Megtanulod, hogy ez a dolgod, ezzel kell foglalkoznod, ettől vagy nő. Mégis, adott ponton úgy gondolja, hogy a testiség, a nőiség, pontosabban a hagyományos értelemben vett nőiesség a korlátja a nők érvényesülésének és egyenjogúságának. És az is benne van ebben az elképzelésben, hogy a nő akkor válik egyenlővé a férfival, amikor meghaladja ezeket a korlátait. A felelősség tehát az övé: választhat, mit akar. Persze abban az esetben, ha megadatik neki, hogy a férfiakhoz hasonlóan politikai jogokat élvezzen. Ezen túl ez az irányzat nem törődik a nő társadalmi meghatározottságával, sem pedig azokkal a kulturális koncepciókkal,

amelyek hálójában „választási szabadsága” erős korlátokba ütközik és távolról sem a szabad akarat leképezéseként nyilvánul meg.

Eme eszméknek köszönhetően a liberális feminizmus az ún. egyenlőség-, illetve reform-feminizmus egyik válfaja, mely a nők egyenjogúsítását az adott (kapitalista) struktúrán belül képzelel el, mégpedig anélkül, hogy a férfi-uralmi társadalmi rendet valamivel is megváltoztatná. A 20. század liberális feminizmusa valamivel továbblép ezen, de ezzel együtt – és annak ellenére, hogy precedense a maga korában a legradikálisabbnak számított – az 1960-as évekre a feminizmus legmoderáltabb válfajává válik. A meritokrácia érintetlen eszméjének szellemében ugyanis a nőket hibáztatja azért, mert nem képesek a patriarhális társadalmat megváltoztatni és nem képesek ugyanolyan státusokba kerülni a közéletben mint a férfiak. A liberális feminizmus csapdája az, hogy úgy adja meg a nőknek a munkaerőpiacon való elhelyezkedés lehetőségét, hogy nem is akar változtatni az azt uraló osztály-viszonyokon, sem pedig a magánszférán belüli munkamegosztás elvein. Legújabbban a liberális feministák „az egyenlő munkáért egyenlő bér” elvét próbálják a gazdaságban érvényesíttetni, de továbbra sem tudnak mit kezdeni azzal, hogy a nők előremenetele minduntalan az „üvegplafonba” ütközik, és továbbra sem foglalkoznak azzal, hogy sok nő társadalmi és családi pozíciójánál fogva nem rendelkezik azokkal az erőforrásokkal, amelyek szükségesek lennének ahhoz, hogy formális jogaikkal úgy éljen, mint a férfiak, avagy a privilegizált helyzetben levő más nők. Tankönyvem harmadik fejezetében visszatérünk erre a kérdésre. Az ott közölt második esettanulmány többek között azt tárgyalja, hogy a valós egyenlőség megteremtése érdekében miért nem elégséges az egyenlő jogok törvénykezése, és miért kell ezt kiegészítenie a diszkrimináció-ellenes szabályozásnak, valamint a kiindulópontok kiegyenlítésére irányuló pozitív megkülönböztetés törvényeinek.

A MARXISTA FEMINIZMUS ÉS A NEMEK KÖZTI EGYENLŐSÉG RENDSZER- SZER- AKADÁLYAI

A marxista feminizmus a feminizmus ún. második hullámának az egyik válfaja és, mint ilyen, kritikailag viszonyul a liberális feminizmushoz is, mint a kapitalista rendszerbe zárt női egyenjogúság ideológiájához. A valóságban azonban néhány fontos vonatkozásban igenis hasonlít az utóbbihoz, mindenekelőtt azért, mert ő maga is az egyenlőség- illetve a reform-feminizmust jeleníti meg.

De előbb lássuk a köztük levő különbségeket. Elsősorban azt kell megemlítenünk, hogy marxista gyökerei ellenére a marxista feminizmus kritikus a marxizmus osztály-determinizmusával szemben és nyilvánvalóan az osztálykülönbségek mellett nemi egyenlőtlenségekről is beszél, ezeket egyrészt a kapitalista rendszernek, másrészt pedig a patriarhális nemi rendnek tulajdonítva. Ennek az eszmeiségnek a kontextusában érthető az, hogy a nőket miért konceptualizálja osztályként, úgy tartva, hogy a szexualitás éppolyan centrális kategória a feminizmus

számára, mint amilyen a munka a marxizmus számára. Vagyis: amennyiben a munka, illetve a termelési eszközökhöz való viszony és a munkaerőpiacon elfoglalt hely a kapitalizmusban meghatározza az egyén osztály-hovatartozását, annyiban a szexualitás, illetve a reprodukcióban játszott szerep is determinálja a nők státusát a társadalmi nemek rendszerében. Illetve, pontosabban a kettő összekapcsolódása határozza meg végső soron a nők pozícióját mind a magán- mind pedig a köz-életben. Amikor a hagyományos marxizmus munkáról beszél, akkor nem gondol a nők munkájára, pontosabban nem foglalkozik ezek láthatatlan munkájával (a háztartási munkával, a gyerekszüléssel és a gyerekneveléssel) és nemük szerint nem tesz különbséget a munkaerőpiacon munkaerejüket eladó munkások között. A marxista feminizmus, érthetően, mindezekre figyel, mert úgy gondolja mint például Kuhn és Wolpe (1978) vagy Barrett (1988), hogy a nők fizetetlen házimunkája és fizetett munkaerőpiaci munkája együttesen járul hozzá nem csak helyzetük meghatározásához, hanem mind a kapitalizmus, mind pedig a patriarhátus fennmaradásához. A kettő ugyanis összefügg, egymást támogatja. Hiszen ahhoz, hogy a munkaerő újratermelődjön, mind biológiailag, mind pedig fizikailag nap-mint-nap, szükség van a nők meg nem fizetett házimunkájára, amely ilyenként beépül a piacon eladott munkaerőbe mint nem honorált többletérték. Éppen ez a fizetetlen házimunka rejtett gazdasági funkciója és ennek ellátása a patriarhális gondolkodás és gyakorlat miatt a nőkre hárul. Ami pedig a munkaerőpiacon belüli nemek közötti munkamegosztást illeti, megfigyelhető, hogy számos jelenség – mint például a szakmák vízszintes és függőleges szegregációja, avagy a részleges foglalkoztatottság, avagy a szakszervezeti mozgalom maszkulin irányultsága, avagy „a női munkaerő mint tartalék” ideológiája és gyakorlata – a nők hátrányos helyzetét teremti meg és tartja fenn. A „férfi mint pénz- és kenyér-kereső” modell uralma nem csak a burzsoá család esetében vonja meg a nőktől a független társadalmi státust, hanem a munkásosztálybeli nőktől is. A patriarhális ideológia tehát a kapitalista viszonyokon innen és túl is szerepet játszik a nők alárendelt helyzetének létrehozatalában és legitimálásában. De a marxista feminizmus ezt nem tudatosította eléggé, és hitt abban, hogy a kapitalista rendszer megváltozásával megváltozik a nemek közti kapcsolatok rendje is. Azt, hogy ez nincs így, mi bizonyítja jobban annál mint az, hogy a szocialista társadalmakban – az ún. női (fentről irányított) emancipáció ellenére – is fennmaradtak azok a kulturális és társadalmi mechanizmusok, amelyek a házimunkát és a gyereknevelést többnyire vagy kizárólag a nőkre hárították annak ellenére, hogy „a munka hőseiként” a férfiakkal együtt termeltek és jövedelmeikkel hozzájárultak a családi költségek fedezéséhez. Erről a jelenségről szól – Románia vonatkozásában – tankönyvem harmadik fejezetének első esettanulmánya.

Amennyiben a marxista feminizmus is az egyenlőség eszméje köré építi fel kritikáját és az igazságosabb társadalom létrehozataláról vallott elképzeléseit, – liberális társával együtt – az egyenlőség-, illetve reform-feminizmusokhoz tarto-

zik. Az egyenlőtlenség forrásait másban látja ugyan mint az utóbbi, de alapvetően nem tud lázadni a patriarhális nemi rend fundamentális feltevései ellen, a nők egyenjogúságát a férfias normák által uralt világban képzelel megvalósíthatónak.

A RADIKÁLIS FEMINIZMUS ÉS A KÜLÖNBSÉG/ A KÜLÖNBÖZŐ CSODÁLATA

A radikális feminizmus a feminizmus második hullámának sajátos terméke, s mint ilyen nem vonatkozik olyan hagyományos politikai doktrínára, amelyet át szeretne alakítani, eszméi inkább az anti-elitista szervezetek *grassroots*-mozgalmának tapasztalataiból kristályosodtak ki. A polgár- és emberjogi mozgalmakkal és az új baloldal fellépésével együtt alakult az 1960-as évek amerikai és nyugat-európai közéletének porondján. A színesbőrűek jelszavához (*black is beautiful*) hasonlóan a „nőiesség szép” mottó üzenete szemléletváltást jelzett abban, ahogyan az addigiakban elhallgattatott csoportok a társadalomba való integrációjukat elképzelték. Nem másságuk miatt szégyenkezve akartak beépülni a rendszerbe úgy, hogy felveszik ennek jegyeit, hanem másságukat büszkén vállalva és a *mainstream* által ilyenként elismerve kívánták kivívni jogaikat.

Míg a feminizmus első hulláma a nők jogaiért vívott küzdelem égisze alatt alakult, a radikális feminizmus ezzel szemben a nők felszabadítását követte, mint célt. Mint ilyen foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy mi az oka annak, hogy a formális egyenjogúság és a törvény előtti egyenlőség körülményei között is tovább élnek a nemek közötti egyenlőtlenségek. Véleménye szerint nem azt kell megcélozni, hogy a nők a férfiakhoz hasonlóvá válva egyenlőek legyenek velük, hanem a nőiesnek tartott tulajdonságokat, szerepeket, tevékenységeket kell pozitívan átértékelni és ezeknek kell olyan tereket biztosítani, ahol szabadon kibontakozhatnak. És nem mint a maszkulin modelltől eltérő és ahhoz idomulni akaró, hanem mint az önmagában értékes különbség megtestesítői. Ezért ez az irányzat az ún. *difference-feminism* tipikus megnyilvánulása.

A mozgalmi szerveződés alapvetően a tudatosítás (*consciousness-raising*) logikájára épült: minden nőt arra kell buzdítani, hogy felismerje alárendelt státusát és rájöjjön egyéni tapasztalatainak másokkal való megosztottságára. A „saját magunkról” való beszélés közös nyelvét akarta létrehozni, de olyan tereket is, ahol ezt a nyelvet a maszkulin uralomtól mentesen lehet alakítani, fejleszteni, használni. A személyes ügyek politikai ügyek (*the personal is political*) – ez az eszme fejezte ki a leginkább a radikális feminizmus elképzelését a férfi-uralkodó rendszer fennmaradásának okairól, de megváltoztatásának módozatairól is. A nők elnyomása életük legintimebb területeihez tartozik, úgy mint a szexualitás, házasság, gyereknevelés, abortusz és fogamzásgátlás, családon belüli erőszak és nemi erőszak. De abban is gyökerezik, hogy a nők domináns kulturális reprezentációi fenntartják az elnyomásukat garantáló koncepciókat magukban a nőkben is. A

passzivitás, az alárendelődés, a függőség, az áldozatosság, az erőtlenség, a lemondás stb. olyan tulajdonságok, amelyekbe beleszocializálódva a nők nem tudnak felszabadult egyénként élni jogaikkal, még akkor sem, ha ezek formálisan adóttak. Mint ahogyan a maskulin szexuális vágyakozás tárgyaként és szexuális áruként, avagy ellenkezőleg odaadó anyaként és szexuálisan tiszta feleségként való ábrázolásuk, ezen funkciókkal azonosítva a nőket, csökkenti azt a képességüket, hogy más társadalmi szerepekben is elképzeljék magukat. Ezért kell a reprezentációkon változtatni, illetve azon a helyzeten, hogy a nők ki vannak zárva ezen reprezentációk termelésének erőforrásaiból, mondja a radikális feminizmus.

A *women's studies* fontosságának felismerése érthetően kapcsolódik ezekhez a közéleti erőfeszítésekhez, ezért is volt az, hogy a feminizmus második hullámának idején a mozgalmi és az akadémiai feminizmus kölcsönösen alátámasztotta egymást. A különféle közéleti *women's only*-terek és az egyetemeken létrehozott önálló programok együttesen igyekeztek bizonyítani: az egyes nők tapasztalatai nem egyéni, hanem közös problémák és, például, a nők elleni családon belüli erőszak jelenségét a politikum eszközeivel kell megoldani; a személyes problémákból közéleti ügyet kell csinálni ahhoz, hogy valaki rájuk figyeljen és részt kell venni azokban a közéleti és politikai egyezkedésekben, amelyek a „fontos ügyek” definiálása felett zajlanak; a politikumba azért is bele kell szólni, mert az keményen alakítja a privát-szférát, például demográfiai politikájával, avagy abortusz-ellenes törekvéseivel, vagy a prostitúciót és pornográfiát szabályozó törvénykezéseivel, és egyáltalán család- és anyaság-politikájával, amely nagymértékben meghatározza az egyes nők választási lehetőségeit és önmegvalósítási opcióit.

A radikális feminizmus az alulról jövő kezdeményezések mentén képzeletben el a nők érdekeit megvalósító társadalmi változást. Ehhez pedig erőre, szolidaritásra és kitartó szerveződésre van szükség. A *sisterhood is powerful* (Morgan, 1970) eszme pedig mindennek motorja lehetett. Arra a női hatalomra utalt, amelyet meg kell teremteni ahhoz, hogy a nők mind egyénileg mind pedig közösségileg magabiztosan tudjanak fellépni követeléseikkel és amely, feltételezés szerint, nem másban mint a női szolidaritásban gyökerezik. Az esszencialista hangvétel szinte elkerülhetetlen volt ebben a kontextusban: ezt a szolidaritást valójában csak felszínre kell hozni, mert valójában potenciálisan benne rejlik a nők tapasztalatai közti hasonlóságokban és, végső soron, nemi meghatározottságukban. Amennyiben a nők mint nők érdekeiről és vágyairól beszélt, a radikális feminizmus a nők és a férfiak közti szexuális különbség ki- és túlhangsúlyozásával a patriarhátust és a maskulin hatalmat tekintette a női elnyomás okainak még akkor is, ha elismerte, nem minden férfi érthet egyet ezzel, de férfi mivolta következtében akarva-akaratlan privilegizált helyzetben van miatta a nőkhöz képest. A radikális feminizmus „legradikálisabbjai” ebből következően a heteroszexualitást mint az intézményesített nők elleni erőszakot, a reprodukív szexualitást pedig mint a nők elnyomásának eszközét tekintették. Emögött az az illúzorikusnak bizonyult elkép-

zelés (is) állt, miszerint a nők közti kapcsolatok természetüknél fogva hatalom- és elnyomásmentesek. Ezért is, de egyáltalán az említett női szolidaritás megteremtése végett is úgy tűnhetett, hogy az ún. politikai lesbianizmus követendő opció. Ez a maga során nem feltétlenül az egyén szexuális orientációját nyilvánítja ki, hanem inkább politikai kiállásáról szól, arról, hogy abban hisz: a nők elnyomásának és alárendelődésének, valamint a maszkulinitás uralmának a megszüntetését a női szolidaritáson és a nők értékeibe vetett bizalmon keresztül kell elérni.

A FEMINIZMUS MINT IDENTITÁSPOLITIKA

A feminizmus egyik változatában sem a nőiség természetes meghatározottságából, nem a biológiailag definiált nő-mivoltból származik, hanem politikai opció bizonyos elvek és eszmék mellett. Mint ilyen, illetve mint a nőkről és a nemek közti kapcsolatokról való bizonyos fajta beszédmód ő maga is hozzájárul ezek társadalmi konstrukcióihoz. Implicite, minden feminizmus identitáspolitikája is, amennyiben ezen többet értünk mint az identitás kulturális meghatározása és kulturális erőfeszítések arra való irányulása, hogy az általa méltónak tartott meghatározást másokkal elismertesse. És amennyiben ehhez szorosan tartozónak ismerjük el a társadalmi pozíciók és a politikai rend körüli követeléseket is, amelyek megváltozása nyilván nem történhet meg a kulturális elképzelések és reprezentációk átalakulása nélkül, mint ahogyan fentartásuk is nagymértékben függ ezektől.

De a szó szorosabb értelmében a feminizmus mint identitáspolitikája az 1980-as és '90-es években bontakozott ki. Azért állíthatjuk ezt, mert ekkor tudatosodott végképp, hogy a női identitás meghatározása nem is olyan egyértelmű, mint ahogyan azt a „klasszikus” feminizmusok képzelték. Az identitás-definiálás feletti küzdelmek végső soron azt is tükrözték, hogy egyre nyilvánvalóbbá vált: nincsenek egyetemesen érvényes női problémák, illetve, amennyiben vannak, ezek kulturálisan különböző jelentésekben élődnek meg és ennél fogva különböző társadalmi követelésekre fordítódnak le. Vagy, másképp mondva: a nyugati, fehérbőrű, középosztálybeli és heteroszexuális nők nem beszélhetnek a világ összes nője nevében. Hiszen mást jelent nőnek lenni, ha valaki a társadalom faji, etnikai, szexuális rendjének, sőt a geo-politikai világrendnek a vonatkozásában (is) alárendelt és elnyomott pozícióban van. A fekete nő, avagy a lesbikus nő, avagy a harmadik világbeli nő másképp nő mint a fehér, heteroszexuális, nyugati „testvére”, mert társadalmi pozíciójában, kulturális meghatározásában és önpercepciójában nem csak neme, hanem osztályhelyzete, etnikuma, szexuális orientációja stb. is benne van. Nőiségének tapasztalatai nem válnak le utóbbi identitásairól, ezek együtt határozzák meg helyét és lehetőségeit abban a társadalomban, amelyben él. Az egyén identitása nem úgy sokféle, hogy különféle identitásai *puzzle*-szerűen egymás mellé kerülnek, hanem egységében az. Az ember nem külön-külön és rend-

re-rendre nő, majd fekete, majd esetleg leszbikus, hanem mindennek együttthatásából következően az, ami, ezek összefonódásaiból és kölcsönhatásaiból alakul egyedisége.

A feminizmus harmadik hullámát ilyen és ehhez hasonló problémák foglalkoztatják. És ez az a kontextus, amelyben az uralmi rendszereket fenntartó társadalmi konvenciók elleni lázadás a legradikálisabb. Nevezetesen a nemi rendnek az alapjait kérdőjelezi meg, vagyis magát azt az osztályozási rendszert, amely az embereket két nemre osztja, nőre és férfira, és ezzel egyidőben, ezek „természetes” tulajdonságaira hivatkozva, rangsorolja is őket. Továbbmenve, az identitások multiplítását és a különféle hatalmi (nemi, etnikai, osztály, szexuális) rendszerek közti kapcsolatokat tudatosítja, de azt is, hogy az egyes identitáspolitikák miként szedik szét az egyén összetettségét egyneműnek tételezett, egymástól különálló részekre. Egyes – poszt-strukturalista és konstruktivista – változataiban az egyén rendszer általi meghatározottságát, más (például *queer*) elméleteiben az egyén ama képességét hangsúlyozza, hogy szabadon választhat identitásai között, vagy legalábbis úgy képzei el a kívánatos társadalmat, hogy azon belül mindenkinek el lehessen döntenie milyen elemekből és miként alkotja meg saját magát.

Azoknak, akik ilyen és ehhez hasonló eszmefuttatásokba bonyolódnak, szembe kell nézniük a dekonstrukció talán legkellemetlenebb kérdésével: lehetséges-e még egyáltalán a feminizmus, amennyiben nincs olyan egységes identitás, amelynek a nevében eszméket, értékeket, opciókat promoválhat és társadalmi változásokat követelhet? Avagy lehetséges-e a nők kulturális szolidaritása társadalmi sokféleségük, sőt ellentétességük ellenére? Ezt csak az tartja lehetetlenné, aki a feminizmust úgy próbálja megfelelővé tenni a poszt-modernitás kihívásainak, hogy közben megtartja a modernitás által számára előírt követelményeket. Például azt az elképzelést, hogy a feminizmusnak a nők feltétlen egyetemes szolidaritásán kell alapulnia és egységes, világszintű mozgalomként kell léteznie, mert ha nem, akkor már nem az, ami „eredetileg” volt és aminek lennie kellene. De ha – mind szerveződésben, mind pedig elméletalkotásban – felismerjük, hogy a kicsi is szép lehet és a szolidaritás állandó egyezkedések folyamataként és nem végeredményként avagy adottságként létezik, akkor talán a feminizmusnak is esélyt adunk arra, hogy mai széttöredezett mivolta ellenére is el tudja játszani funkcióit. Ezek között pedig mindenekelőtt a hatalmi rendszerekkel szembeni társadalomkritikai szerepét, amelyet képes önmagával szemben is gyakorolnia.

Hekman (1990) szerint igenis lehetséges az identitáson túli (egyfajta poszt) identitáspolitikáinak gyakorlása is: ez nem más, mint a pragmatikus célokat követő sokféleség-politika, amely a „nő” kategóriáját nem mint természetes attribútumok összességét határozza meg, hanem mint társadalmi közösséget, amelynek tagjait ezek társadalmi pozíciója köti össze. És, amint majd tankönyvünk második fejezetében – Moore (1988) után – kifejtjük, ahhoz, hogy fenntartsuk a szolidaritás elvét nincs szükség annak feltételezésére, hogy minden nő mindenkor hasonló

egymáshoz és a nők bizonyos csoportjainak más nők nevében és érdekében kell beszélniük.

Valójában manapság feminista körökben már senki sem vitatja az identitások és a hatalmi rendszerek sokféleségét, avagy a különböző identitások nevében és különféle társadalmi helyzetekben létrejött különféle feminizmusok legitimitását. Mindent egybevetve, a feminizmus legújabb fejleményei és belső sokszínűsége nem szorítja háttérbe a transznacionális együttműködés elvét; ez továbbra is e terület meghatározó sajátossága marad. Viszont ennek többé nem a természetes női lényeg, avagy az egyetemes női tapasztalat képezi az alapját, hanem azok a konkrét esetek és problémák köré szerveződő pragmatikus koalíciók, amelyeket különböző nők hoznak létre különböző helyzetekben. Ezek a szövetségek állandóan változnak (létrejönnek és felbomlanak) azoktól a kihívásoktól függően, melyekkel a különböző helyeken élő, különböző etnikumú, korú, társadalmi státusú és szexuális orientációjú nőknek meg kell küzdeniük. Ma a Szolidaritás uralkodó narratíváját a női testvériségekről szóló kis történetek cserélik fel. A transznacionális keret pedig arra jó, hogy a világ különböző helyein beszélni lehessen feminizmusról és hogy ezek a beszédek partneri viszonyban kommunikáljanak egymással (Grewal és Kaplan, 1994).

Feladatok

- Mutasd be, hogy a köztük levő különbségek ellenére, a liberális és a marxista feminizmus miért az egyenlőség-feminizmus megnyilvánulásai.
- Hogyan járult hozzá a radikális feminizmus a nemek közti különbségekről és a nők felszabadításáról való gondolkodáshoz?
- Mit jelent a feminizmus mint identitáspolitika?
- Melyek a feminista identitáspolitika főbb dilemmái és ezek megoldásának kísérletei?